

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Inleiding bij V. N. Danilenko: Een kritiek op de burgerlijke typologieën van politieke stelsels
Löwenhardt, J.H.L.

Citation

Löwenhardt, J. H. L. (1977). Inleiding bij V. N. Danilenko: Een kritiek op de burgerlijke typologieën van politieke stelsels. *Acta Politica*, 12: 1977(1), 77-89. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450979>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450979>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

- Shepherd, William G., *Market Power and Economic Welfare; An Introduction*. New York, 1970
- Sirc, Ljubo, Socialism and Ownership, in: L. Kolakowski and S. Hampshire, eds., *The Socialist Idea, a reappraisal*. London, 1974, pp. 170-183
- Thompson, Dennis F., *The Democratic Citizen; Social Science and Democratic Theory in the 20th Century*. Cambridge, 1970
- Tinbergen, Jan, De Nota-Inkomensbeleid: een mijlpaal, in: *Vrij Nederland*, 17 mei 1975
- Vanek, Jaroslav, *The General Theory of Labour-Managed Market Economies*. Ithaca and London, 1970
- Wemelsfelder, J., Democratisering van het bedrijf en de economie. Een verwaarloosd object van studie, in: *Economisch-Statistische Berichten*, 1970, pp. 676-680

Actuele documentatie

Inleiding bij V. N. Danilenko: Een kritiek op de burgerlijke typologieën van politieke stelsels

door J. H. L. Löwenhardt

Het hier vertaalde artikel uit het april (1976) nummer van *Sovjetskoje Gosoe-darstvo i Pravo* (Sovjetstaat en Recht) is een specimen van de sovjet-politicologie van vandaag. Het wordt hier niet gepubliceerd omdat het, naar de mening van de vertaler, inhoudelijk van grote betekenis zou zijn, maar omdat het de stand van de 'politicologie' in de Sovjetunie typeert. Politicologisch onderzoek wordt in de Sovjetunie niet bedreven, er worden geen politicologen opgeleid, maar wel verschijnen er steeds meer boeken en artikelen over de 'burgerlijke' Westerse politicologie.

Die publicaties hebben de vorm en titel van 'een kritiek op de burgerlijke . . .' en de functie van het informeren van de 'vakgenoten' in het eigen land omtrent de ontwikkelingen in de Westerse politicologie, sociologie e.d. Tussen de regels kan men dan soms nog bepaalde wensen t.a.v. de ontwikkeling van de politicologie in de Sovjetunie lezen.

De marxistisch-leninistische rimram, de *ad nauseam* herhaalde bezweringsformules omtrent de superioriteit van de 'marxistisch-leninistische klassewetenschap van de . . .' boven de wel wat erg uitvoerig behandelde burgerlijke denkbeelden, al die franje is niet meer dan een formaliteit die nu eenmaal vervuld moet worden om een dergelijke publicatie door de censuur te krijgen (zie hierover de journalist A. Janov in het censuurnummer van de *Internationale Spectator*, dat één dezer dagen verschijnt). Het is met name vanwege de vorm dat ik het artikel van Danilenko heb vertaald.

Over de geschiedenis van de 'politicologie' en de rivaliserende disciplines 'wetenschappelijk communisme' en 'staatsbestuurskunde' is in de *Internationale Spectator* van oktober 1976 een artikel verschenen van Marion Zwierink onder de titel 'De strijd om de erkenning van de wetenschap der politiek in de Sovjetunie'. Eerder was over dit onderwerp al geschreven door Rolf H. W. Theen in *Problems of Communism*, 1972 : 3, blz. 64-70. Het verschijnen van het artikel van Zwierink was voor mij aanleiding om eens een sovjet-'politicologisch' artikel toegankelijk te maken voor Nederlandse politicologen.

V. N. Danilenko is geen bekend man, en veel gegevens over hem heb ik niet kunnen vinden. Hij is hoofddocent aan het Moskouse Staatsinstituut voor

Internationale Betrekkingen van het USSR Ministerie van Buitenlandse Zaken. We mogen aannemen dat hij les geeft aan toekomstige sovjetdiplomaten. Danilenko schreef in 1971 een kandidaatsdissertatie in de juridische wetenschappen onder de titel 'Een kritiek op de methodologische grondslagen en op enkele theoretische concepties van de burgerlijke politieke wetenschap in Frankrijk'. Uit de inleiding tot het eind 1975 in Moskou verschenen boekje van P. S. Gratsianski over de *Politieke Wetenschap in Frankrijk* kan worden afgeleid dat hij, Danilenko, geldt als één van de weinige sovjetspecialisten op het gebied van de Franse politicologie.

Danilenko spreekt evenals 'zijn' Franse auteurs van politieke 'regimes' (*polititsjeskië rezjimy*); ik heb dat hier vertaald als 'politieke stelsels'. De vertaling is verder bewust zo letterlijk mogelijk gehouden. Het artikel van Danilenko is, zoals gezegd, meer vertaald om de vorm dan om de inhoud. Die vorm is typerend voor heel veel sovjetartikelen in alle mogelijke 'sociale' wetenschappen. Ze kenmerkt zich niet alleen door de obligatoire verwijzingen naar het marxisme-leninisme, maar ook door een onwaarschijnlijke omhaal van woorden. Danilenko schrijft bijv. in opeenvolgende zinnen steeds weer 'de classificatie van politieke stelsels van burgerlijke landen' of 'de burgerlijke geleerden' wanneer wij terwille van de beknoptheid na de eerste keer 'deze classificatie' of 'zij' zouden schrijven. Ook de soms zeer ingewikkelde zinsbouw heb ik met opzet gehandhaafd. Tot ellende van de sovjetoloog is de boodschap van een artikel als het hier vertaalde meestal maar heel 'klein', als een snoepje ergens in een grote grabbelton vol houtkrullen. U mag hem nu eens zelf proberen te vinden.

Een kritiek op de burgerlijke typologieën van politieke stelsels (Analyse van enkele concepties van Franse politicologen)

door V. N. Danilenko

De partijbesluiten besteden ernstige aandacht aan de noodzaak om aan de ideologische uitvallen van de imperialistische propaganda een eigentijdse, besliste en effectieve tegenstand te bieden en om de nieuwe concepties en stromingen in het burgerlijke politieke denken diepgaander en meer gedifferentieerd te analyseren, waarbij de overtuigingskracht en argumentatie van hun kritiek moet worden verstrekt. In dit verband is een kritische analyse van de burgerlijke theorieën omtrent typologieën van politieke stelsels zonder twijfel actueel.

Een kenmerk van de huidige burgerlijke politicologie is het actief ontwikkelen van dit soort theorieën. Daarvan getuigt in het bijzonder de belangstelling die burgerlijke juristen, sociologen en politicologen voor dit probleem aan de dag leggen. Het VII Congres van de IPSA dat in 1967 te Brussel plaatsvond was vrijwel geheel gewijd aan de typologie van politieke stelsels.¹

De belangstelling die de burgerlijke geleerden voor dit probleem tonen wordt in de eerste plaats bepaald door de behoeften van de ideologische strijd tussen kapitalisme en socialisme, een strijd die zich in het huidige tijdperk scherp heeft toegespitst. De crisis in de burgerlijke politieke ideologie (die een weerspiegeling is van de algemene crisis van het kapitalistische systeem) zet de burgerlijke theoretici aan tot het vernieuwen van hun ideologisch arsenaal en het afdanken van obsoleete dogmas en stereotypen waarvan is gebleken dat ze van weinig nut waren vanuit het oogpunt van een theoretische rehabilitatie van het kapitalisme.

Ook een aantal andere oorzaken moeten worden genoemd die dit probleem objectief in het centrum van de ideologische strijd hebben geplaatst. In het bijzonder zijn dat het krachtige opkomen van een grote democratische beweging in de kapitalistische landen en de steeds sterker wordende strijd van de arbeidersklasse voor het behoud en de ontwikkeling van de democratie onder de omstandigheden van de in ernst toenemende sociaal-politieke crisis van het kapitalisme, de afbraak van de burgerlijke rechtsorde en de schending van de rechten en vrijheden van de burgers. Er zijn ook ernstige problemen ontstaan in verband met de ineenstorting van het koloniale systeem van het imperialisme: de bourgeoisie is er in hoge mate in geïnteresseerd dat de sociaal-politieke ontwikkeling in de bevrijde landen zich voltrekt overeenkomstig Westerse modellen.

Al deze omstandigheden bepalen het wezen van het theoretische zoeken van de burgerlijke geleerden, zij determineren de politieke inhoud van hun conclusies. Liberaal-gezinde en realistisch denkende burgerlijke geleerden proberen daarbij ook nog bepaalde vraagstukken van een zuiver-wetenschappelijk karakter tot een oplossing te brengen. In het licht van de zich aftekenende internationale détente proberen zij op een meer nuchtere wijze de essentie van de politieke stelsels van de socialistische landen onder ogen te zien en afzonderlijke kanten van de burgerlijke realiteit kritisch te beoordelen. Maar omdat zij gevangen blijven binnen de burgerlijke methodologie treden ze uiteindelijk op als apologeten van het burgerlijke stelsel. Het kritische aspect van hun werk is — los van de subjectieve wensen van de auteurs — in feite ondergeschikt aan de belangen van een versterking van het sociaal-politieke systeem van het kapitalisme.² Voor het probleem van de typologie van politieke stelsels hebben de Franse politicologen binnen de burgerlijke wetenschap de meest brede en permanente belangstelling.

De definiëring van het politieke stelsel

De definiëring van het begrip politiek stelsel heeft in de Franse burgerlijke wetenschap een lange evolutie ondergaan. De Franse auteurs erkennen zelf dat men de extreem-juridische benadering van het begrip 'politek stelsel' en de classificatie van de verschillende vormen geleidelijk te boven is gekomen. De gangbare analytische raamwerken die zich richtten op afzonderlijke onderdelen van het constitutionele mechanisme bleken veel te beperkt te zijn en niet in staat om de veelvormigheid van de politieke realiteit nu te omvatten.³ 'De traditionele (juridische, V.D.) classificatie is niet bij machte om een nauwkeurige voorstelling te geven van het systeem van factoren die de huidige politieke vormen bepalen', zo schrijft bijvoorbeeld G. Burdeau; hij vestigt de aandacht op de noodzaak om een nieuwe definitie van politieke stelsels en een nieuwe benadering van hun classificatie te ontwikkelen.⁴ Overeenkomstige uitspraken komt men tegen bij een reeks burgerlijke auteurs.⁵ Dergelijke oordelen houden uiteindelijk in een erkenning van het steeds meer uiteenlopen van de juridische vorm en de politieke inhoud van burgerlijk-democratische grondwettelijke regelingen enerzijds, en de praktijk van de staatsorganen in de omstandigheden van de algemene crisis van het kapitalisme aan de andere kant. Zonder veel moeite ziet men in die oordelen een uiting van de aftakeling van de burgerlijk-juridische wereldbeschouwing.⁶ Dit is de bekende reactie van de burgerlijke sociale wetenschappen op de successen van de marxistisch-leninistische staatswetenschap die de bestudering van het staatsmechanisme van alle kanten benadert, met de rol en de plaats van alle mogelijke aspecten van de politieke organisatie van de maatschappij rekening houdt (óók met die welke in de grondwet niet geregeld zijn) en vóór alles de invloed van sociaal-economische factoren op politieke instellingen (welke overigens ook door de burgerlijke geleerden zelf wordt erkend) opspoort.⁷ Hoe definiëren de burgerlijke geleerden het begrip politiek stelsel nu in concreto? Het is onmogelijk op deze vraag een ondubbelzinnig antwoord te geven: één, duidelijke, algemeen-erkende definitie van het politieke stelsel bestaat er in de burgerlijke wetenschap niet, evenmin als een volledige theorie, gebaseerd op min of meer algemene methodologische principes. Het begrip wordt verschillend gedefinieerd door verschillende auteurs en zelfs verschillend door één en dezelfde auteur in verschillende werken. Wanneer men de benaderingen en definities van de burgerlijke auteurs echter veralgemeent zijn er wel een aantal basiselementen te onderscheiden die zij in het begrip politiek stelsel stoppen. In de eerste plaats wijzen velen van hen erop dat het politieke stelsel de onderlinge betrekkingen tussen de 'bestuurders' en de 'bestuurden' karakteriseert en zogenaamd bijdraagt tot het in balans brengen en harmoniseren van deze relaties. Zo merkt bijv. M. Duverger op dat 'in

brede zin die vorm een politiek stelsel wordt genoemd welke in een gegeven sociale groep het algemeen onderscheid tussen bestuurders en bestuurden aanneemt'.⁸ In de tweede plaats omvat het begrip politiek stelsel een karakteristiek van de structuur en het functioneren van de staats- en politieke instellingen.⁹ Tenslotte kan men een streven waarnemen om het politieke stelsel met de ideologie in verband te brengen en voor te stellen als belichaming van bepaalde ideologische concepties. 'Politieke stelsels zijn niet slechts middelen, . . . verwezenlijkingen van de macht', zo schrijft in het bijzonder G. Burdeau, 'maar wereldopvattingen, geïllustreerd door doeleinden, die de macht zichzelf stelt'.¹⁰

De verschillende burgerlijke auteurs hebben voor ieder van de genoemde elementen in verschillende mate aandacht, zodat het begrip politiek stelsel zelf bij hen gedifferentieerd is. Maurice Duverger, bijvoorbeeld, voelt zich duidelijk aangetrokken tot de institutionele benadering van het politieke stelsel. In zijn opvatting is het politieke stelsel allereerst een bepaalde combinatie van politieke instellingen: 'Het geheel van politieke instellingen die in een gegeven periode in een gegeven land functioneren vormt het 'politieke stelsel'; in zekere zin zijn de politieke stelsels sterrenbeelden waarin de politieke instellingen de sterren zijn'.¹¹ Aron daarentegen benadrukt met name dat het politieke stelsel niet een 'simpele combinatie van instellingen' is en dat het noodzakelijk is om bij de bestudering van politieke stelsels oog te hebben voor hun 'innerlijke logica', voor de heersende ideologie en voor de taken en doeleinden die ze zich stellen.¹² Een dergelijk standpunt wordt het meest consequent tot uitdrukking gebracht door G. Burdeau, die zegt dat het politieke stelsel in de eerste plaats wordt gekenmerkt door zijn ontstaan, zijn fundament en machtsdoeleinden. Hij beschouwt de regeringsvormen en politieke instellingen — die M. Duverger als basis neemt — als secundaire factoren die van ondergeschikte betekenis zijn.

Bij alle verscheidenheid in de benaderingen van het politieke stelsel hebben alle hier bekeken standpunten toch een duidelijke gemeenschappelijke noemer. De burgerlijke auteurs beschouwen het politieke stelsel als kenmerk van de dynamiek van de politieke organisatie van de maatschappij, als beoordelingscriterium voor het praktisch functioneren van politieke instellingen. Bij de analyse van het politieke stelsel stellen zij zich de vraag hoe de politieke macht in de maatschappij uitgeoefend wordt. Wanneer men deze vraagstelling zuiver van de buitenkant bekijkt valt er niets op aan te merken. Maar bij nadere beschouwing moet men wel opmerken dat door deze vraagstelling van de burgerlijke geleerden de mogelijkheid tot een betrouwbare en werkelijk wetenschappelijke beantwoording reeds bijvoorbeeld wordt uitgesloten. Bij alle genoemde auteurs — en dit is van groot belang — valt het belangrijkste uit het begrip politiek stelsel weg: de kenmerking ervan als methode tot verwe-

zenlijking van de heerschappij van die klasse, welke in de desbetreffende maatschappij de belangrijkste produktiemiddelen controleert. Men kan niet zeggen dat de burgerlijke wetenschap de sociale heterogeniteit van de burgerlijke maatschappij en de tegenstellingen binnen deze maatschappij over het hoofd ziet. Bij een aantal van de meest serieuze vertegenwoordigers van deze wetenschap kan men kritische oordelen over afzonderlijke kanten van de kapitalistische realiteit aantreffen. Maar bij de beschrijving van een aantal feiten van de sociale onrechtvaardigheid en het machtsmisbruik door grote monopolies proberen ze tegelijkertijd het vraagstuk te omzeilen dat de kern van de machtsbetrekkingen in de huidige imperialistische staten wordt bepaald door betrekkingen van heerschappij en onderschikking, waarin zich de klasstegenstellingen tussen proletariaat en bourgeoisie openbaren.¹³ Daarmee ook wordt het antagonistische karakter van de tegenstellingen binnen de burgerlijke maatschappij gemaskeerd en worden de voorwaarden geschapen voor zeer willekeurige conclusies over de mogelijkheden tot verzoening en harmonie.

Het hoeft niet te verbazen dat een dergelijke benadering leidt tot aanzienlijke verdraaiingen bij de beoordelingen van de graad van democratie van de politieke stelsels van concrete landen door burgerlijke geleerden. Doordat ze het politieke stelsel niet als klassecategorie beschouwt maakt de burgerlijke wetenschap al direct een fout. Deze fout drukt zijn stempel op alle onderzoeken die zij onderneemt, hetgeen men duidelijk waar kan nemen als men kijkt naar de factoren die volgens burgerlijke geleerden het karakter van politieke stelsels bepalen en naar hun keuze van criteria voor de classificatie van politieke stelsels.

Criteria voor de classificatie van politieke stelsels

Het afzweren van de zuiver-juridische definiëring van het politieke stelsel heeft natuurlijk ook geleid tot een nieuwe vraagstelling omtrent de criteria voor classificatie van de verschillende soorten politieke stelsels. Vroeger berustten de classificaties voornamelijk op speculaties, maar tegenwoordig heeft men zich — overeenkomstig de uitspraken van de burgerlijke geleerden zelf — de taak gesteld om 'niet in abstracto uit te vinden, maar werkelijk te overdenken en begrijpen wat zich in de werkelijkheid afspeelt'; de opgave is een classificatie uit te werken 'analoog aan een botanische of zoölogische, die er naar streven een afspiegeling te zijn van de classificatie zoals die in realiteit bestaat in de wereld van flora en fauna'.¹⁴

Bij hun poging om bij de keuze van criteria voor de classificatie van politieke stelsels dat 'wat in de realiteit bestaat' in aanmerking te nemen wijzen de burgerlijke geleerden op de meest uiteenlopende relaties:

— de afhankelijkheid van het karakter van een politiek stelsel van economische factoren, waarbij zowel wordt gewezen op de economische structuur van de maatschappij, als op het algemeen niveau van de technisch-economische ontwikkeling van de maatschappij (waarop een bijzondere nadruk wordt gelegd), op de tempi van ontwikkeling, e.d.

— de afhankelijkheid van sociale en geografische factoren;

— men onderstreept de rol en plaats van de ideologie, de betekenis van historische momenten, culturele en nationale tradities e.d., en de invloed van conjuncturele omstandigheden, afzonderlijke persoonlijkheden, e.a.

Wil men deze relaties wetenschappelijk systematiseren, dan moet men er de belangrijkste, de fundamentele uit onderscheiden. De burgerlijke theoretici beperken zich er echter toe ze eenvoudig op te sommen of samen te voegen. Dit leidt er natuurlijk onvermijdelijk toe dat ze niet in staat blijken te zijn de ware uitgangsmomenten voor de classificatie van politieke stelsels te vinden, wat ze, tussen twee haakjes, gedwongen zijn zelf te erkennen.

Raymond Aron, bijvoorbeeld, is hier openhartig genoeg over. Na een uiteenzetting van de mogelijke aspecten voor de analyse van politieke stelsels en de criteria voor de beoordeling ervan concludeert hij: alles wat ik heb opgesomd kan men zonder twijfel in aanmerking nemen en analyseren, maar hoe moet men tot een synthese komen en wat moet men als unificatie-principe nemen?'¹⁵ Dan blijft de vraag dus onbeantwoord.

De onenigheid die kenmerkend is voor de burgerlijke geleerden bij hun benadering van de keuze van criteria voor de classificatie van politieke stelsels brengt uiteindelijk slechts extra moeilijkheden met zich mee voor de oplossing van het gestelde probleem, en verlaagt de praktische betekenis van hun werk aanzienlijk. De Hollandse professor Hans Daalder ziet zich genooddaakt te constateren dat 'terwijl iedere afzonderlijke typologie bedoelt een handig middel te vinden om een precieze voorstelling van het ingewikkelde politieke leven te geven, dragen ze in hun totaliteit niet bij tot duidelijkheid in de politieke wetenschap . . . ten gevolge van de bijkans onontwarbare moeilijkheden die voortkomen uit de grote keuze (tussen verschillende varianten van typologieën, V. D.)'.¹⁶

M. Duverger stelt bijvoorbeeld de volgende vier criteria voor: hij deelt politieke stelsels in afhankelijk van

- a de ideologische basis van het stelsel en officiële doctrines over de aard van de macht;
- b de wijze waarop de organen van de staatsmacht worden gevormd;
- c de structuur van en functieverdeling tussen deze organen;
- d de mate waarin hun volmachten beperkt zijn.

'Het uitwerken van een algemene theorie van politieke stelsels bestaat daaruit — zo schrijft hij — dat men achtereenvolgens ieder van deze problemen

onderzoekt en de mogelijke varianten voor hun oplossing bekijkt'. Bij het uitwerken van zijn classificatie splitst de auteur de mogelijke varianten in twee hoofdcategorieën: aan de ene kant de liberale en aan de andere kant de autoritaire tendentie. Op deze grondslag probeert hij twee hoofdtypen van politieke stelsels te onderscheiden: liberaal-democratische en autoritaire stelsels; daarbij benadrukt hij dat 'zich hier het kruispunt van twee mensopvattingen bevindt, van twee maatschappij-opvattingen en twee verschillende opvattingen over de verhouding mens-maatschappij, twee filosofieën, twee levenswijzen . . .'.¹⁷ Maar dra begint hij concrete landen onder deze gradatie te rangschikken, en de burgerlijke aap komt uit de mouw: onder de liberaal-democratische categorie vallen voor hem de stelsels van de meeste Westerse burgerlijke landen, en — in overeenstemming met de banale canons van het anti-communisme — onder de categorie van de autoritaire stelsels de socialistische landen. De jongste werken van M. Duverger getuigen van een zekere evolutie in zijn opvattingen. Bij een herbeschouwing van zijn systeem van criteria begint de auteur meer aandacht te schenken aan de sociaal-economische en in het bijzonder de ideologische aspecten, wat echter absoluut niet doorwerkt in zijn conclusies.¹⁸

De hier genoemde theoretische overwegingen zijn kenmerkend voor de burgerlijke wetenschap. Hier springt overigens een interessant détail in het oog: ondanks de enorme verscheidenheid en zeer levendige theoretische twisten over de vraagstelling zelf en de keuze van criteria voor de classificatie van politieke stelsels leggen praktisch alle burgerlijke geleerden een verbazingwekkende eensgezindheid in hun politieke conclusies aan de dag. G. Burdeau probeert een meer complex classificatiesysteem uit te werken, waarbij hij zijn toevlucht neemt tot meer subtiele methoden om de belangen van het kapitalisme te verdedigen.¹⁹

Het wetenschappelijke onvermogen van dit soort conclusies gaat reeds schuil in de uitgangspremisse: in het systeem van criteria voor de classificatie van politieke stelsels dat als grondslag werd genomen. Vóór alles springt in het oog dat de burgerlijke theoretici proberen de politieke stelsels van burgerlijke en socialistische landen vanuit een algemene positie te beoordelen en te classificeren, uitgaande van één systeem van criteria. De classificatie van politieke stelsels bedekt bij hen eigenlijk het principiële verschil tussen landen met tegengestelde economische structuren, tussen staten van verschillend historisch type. Deze fundamentele verschillen 'verdwijnen' eenvoudig in de door hen uitgewerkte classificatieschema's. De kern van de zaak is dat de burgerlijke geleerden daarmee proberen de marxistisch-leninistische leer over de sociaal-economische formaties, over de historische typen van de staat, te loochenen. Het conflict tussen de twee sociaal-economische systemen brengen zij terug tot politieke categorieën, waarbij ze de politieke vormen verabsoluteren en

losmaken van de economische basis. Maar het gaat er nu juist om dat de essentie van dit conflict besloten ligt in het economische stelsel, met name in het verschil in eigendomsvormen over de belangrijkste produktiemiddelen. De nieuwe, socialistische economische structuur — aan de ene kant — heeft het ontstaan van principieel nieuwe politieke instellingen — zoals de burgerlijke maatschappij ze niet kent — gepredestineerd; aan de andere kant zijn zelfs de qua uiterlijk formeel overeenkomstige politieke instellingen in de socialistische maatschappij gevuld met een andere inhoud; hun rol en betekenis in het mechanisme van de werking van het staatsmechanisme is anders.

Wanneer ze het hebben over democratie en dictatuur en deze begrippen tegenover elkaar stellen, benaderen de burgerlijke theoretici het probleem abstract, liberaal, zoals V. I. Lenin benadrukte. Ze spreken over 'democratie' in het algemeen en vergeten zich af te vragen: democratie 'voor welke klasse'?²⁰ Wat ze niet kunnen en niet willen begrijpen is de essentie van het historisch nieuwe type democratie, de socialistische democratie die 'daaruit bestaat dat de massale organisatie van juist die klassen die door het kapitalisme werden onderdrukt de permanente en enige basis is voor alle staatsmacht en het hele staatsapparaat. . . . Het zijn juist die massa's, die zelfs in de meest democratische burgerlijke republieken hoewel zij volgens de wet gelijkberechtigd zijn door middel van duizenden maniertjes en foefjes ervan werden weerhouden deel te nemen aan het politieke leven en gebruik te maken van hun democratische rechten en vrijheden, juist die massa's worden nu betrokken bij een permanente en besliste, bovendien beslissende deelname aan het democratische bestuur over de staat'.²¹

Bij het construeren van hun sociaal-abstracte schema's, die zich beperken tot een formeel-technische analyse van deze of gene aspecten van het staats- en politieke mechanisme, proberen de burgerlijke geleerden principieel onvergelijkbare dingen te vergelijken. En daarin ligt de fundamentele gebrekkigheid van de theorieën van politieke stelsels, zoals die zijn ontwikkeld door de burgerlijke wetenschap. De criteria die de burgerlijke theoretici hanteren laten niet toe dat men de grote verscheidenheid aan contemporaine politieke vormen nauwkeurig kan systematiseren, zelfs niet als men hen toepast op landen die, voor wat betreft hun sociaal-economische stelsel, tot één en hetzelfde type behoren. De hoofdoorzaak hiervan is de afwezigheid van een consequente klassebenadering van hun keuze.

De marxistisch-leninistische wetenschap van de classificatie van burgerlijke politieke stelsels

De essentie van het politieke stelsel ligt in het feit dat het een uitdrukkingvorm is van de klasserelaties; dat het karakteriseert hoe die relaties in de acti-

viteiten van instellingen van de politieke structuur een andere vorm aannemen en hun dynamiek bepalen; en tenslotte in het feit dat het aantoon met welke middelen de dictatuur van de heersende klasse verwezenlijkt wordt.²² Het is dus bij het beoordelen en classificeren van politieke stelsels noodzakelijk om criteria te kiezen die vóór alles het karakter van de relaties tussen de belangrijkste antagonistische klassen van de burgerlijke maatschappij op hun waarde weten te schatten; niet alle elementen van het politieke en in het bijzonder het constitutionele mechanisme moeten worden onderzocht (zoals de burgerlijke geleerden doen), maar slechts die welke de kern van deze relaties met het meeste reliëf tot uitdrukking brengen. De grondslagen voor een dergelijke classificatie zijn door de sovjet-juridische wetenschap voldoende uitgewerkt.²³ Als hoofdindex voor de graad van democratie van een politiek stelsel beschouwt zij de reële situatie van de arbeidersklasse, de werkende massa's in de burgerlijke landen. Bij het classificeren van de politieke stelsels van verschillende burgerlijke landen onderzoekt de sovjet-juridische wetenschap

- hoe ruim de in de wetgeving geproclameerde rechten en vrijheden zijn waarvan de werkende massa's reëel gebruik kunnen maken;
- hoe ruim en democratisch het kiesrecht is, tot welke graad van volledigheid het de vertegenwoordiging van de werkende massa's in de burgerlijke parlementen garandeert en in hoeverre de feitelijke politieke rol van die parlementen hoog is;
- hoe ruim de mogelijkheden voor de werkende massa's zijn om via hun partijen, vakbonden en andere maatschappelijke organisaties invloed uit te oefenen op de staatsmacht;
- in hoeverre de burgerlijke regeringen ertoe geneigd zijn gehoor te geven aan de publieke opinie en geneigd zijn de voorkeur te geven aan democratische methoden van heerschappij en bestuur boven gewelddadige methoden. In verband met de opgesomde factoren onderscheidt de sovjet-juridische literatuur twee hoofdtypen van burgerlijke politieke stelsels, t.w. burgerlijk-democratische en autoritaire.

Een dergelijk algemeen onderscheid van twee hoofdtypen van burgerlijke politieke stelsels doet echter niets af aan de grote veelzijdigheid aan concrete politieke vormen. Een verdere differentiatie ervan is in de sovjet-juridische wetenschap niet alleen mogelijk maar ook noodzakelijk; veel problemen wachten hier nog op een oplossing. De burgerlijke-democratische stelsels zijn bij ons nog onvoldoende bestudeerd. Wanneer ze onderscheidingen in de burgerlijk-democratische stelsels willen aanbrengen zijn afzonderlijke sovjetonderzoekers er meestal toe geneigd een beschrijving te geven van de veelheid aan regeringsvormen en opsommingen te maken van presidentiële republieken, parlementaire republieken e.d.²⁴ Naar onze mening is een dergelijke be-

nadering niet geheel gerechtvaardigd. Het staat buiten kijf dat men via deze weg kan ontdekken of een staatsvorm in meerdere of mindere mate democratisch is: de parlementaire vorm is bijvoorbeeld *ceteris paribus* democratischer dan de presidentiële. Dat moet men zeker in aanmerking nemen. Maar er is door de marxistisch-leninistische juridische wetenschap voor de kenmerking van de mate van democratie van een staatsvorm een speciaal begrip uitgewerkt: de regeringsvorm.

De opname van dit begrip in het begrip politiek stelsel is niet gerechtvaardigd omdat het geen graadmeter is voor de mate van democratie van een politiek stelsel. De regeringsvorm van Groot-Brittannië is bijvoorbeeld minder democratisch dan die van Paraguay, maar het politieke stelsel is duidelijk democratischer dan dat van Paraguay.

Het differentiëren van burgerlijk-democratische stelsels moet blijkbaar gebeuren niet op basis van één, maar van een aantal onderling verbonden factoren. Naar het zich laat aanzien moet men aan de ene kant in aanmerking nemen de ontwikkelingsgraad van deze of gene concrete instellingen van de burgerlijke democratie, en op grond daarvan onderscheid maken tussen

- landen waarin zich voornamelijk een ontwikkeling heeft voorgedaan van vormen van parlementaire democratie;
- landen waarin het instituut van de rechten en vrijheden van de burger naar verhouding verder is ontwikkeld;
- landen die worden gekenmerkt door een hoge graad van ontwikkeling van instellingen van sociale democratie; en andere.

Aan de andere kant moet men ook de ontwikkelingsgraad van de sociaal-politieke instellingen in aanmerking nemen, het karakter van het partijstelsel en haar relaties met het staatsapparaat (rekening houdend met het klassekarakter van de partijen, hun politieke doeleinden en ideologie, het karakter van hun massabasis, methoden en belangrijkste richtingen van activiteiten e.d.), de rol van verschillende politieke groeperingen (bijv. verenigingen van monopolisten) in het politieke mechanisme e.a. Hoewel een dergelijke classificatie een voorstelling geeft omtrent de eigenaardigheden van het functioneren van de burgerlijk-democratische instellingen in afzonderlijke landen en omtrent de diversiteit in heerschappij-methoden van het monopoliekapitaal, verruimt zij het begrip politiek stelsel niet door er andere indices in op te nemen.

Ook al benadert de marxistisch-leninistische juridische wetenschap de analyse van politieke vormen van de burgerlijke staat genuanceerd, toch benadrukt zij steeds het klassekarakter van zelfs de formeel meest democratische burgerlijke republieken. 'De vormen van burgerlijke staten', zo merkt V. I. Lenin op, 'zijn uitermate gevarieerd; maar ze hebben één enkele kern gemeen: al deze staten zijn hoe dan ook toch uiteindelijk een *dictatuur van de bour-*

geoisie'.²⁵ De marxistisch-leninistische wetenschap brengt de historische beperktheid van de burgerlijk-democratische instellingen steeds weer aan het licht, hetgeen van principiële betekenis is bij de bepaling van strategie en tactiek van de strijd der communistische- en arbeiderspartijen in de burgerlijke landen voor de socialistische ombouw van de maatschappij. Het is ook dit klassekarakter, deze historische beperktheid van de burgerlijk-democratische instellingen die de burgerlijke geleerden proberen te verdoezelen met behulp van hun classificatieschema's; daarbij voeren zij een zeer bepaalde sociale opdracht uit. De bourgeoisie vreest de groei van de revolutionaire beweging. Daarom probeert ze om, naast de verscherping van de openlijke repressie, steeds meer zijn toevlucht te nemen tot ideologische middelen ter verhulling van haar dictatuur. De praktijk van de huidige ideologische strijd schrijft voor dat het noodzakelijk is de theoretische speculaties van de burgerlijke ideologen te ontmaskeren en de wetenschappelijke ongefundeerdheid en het klassekarakter van hun concepties bloot te leggen.

(vertaling J. H. L. Löwenhardt)

Noten

- 1 Zie *Les Travaux récents sur la Typologie des Régimes politiques et sur le Développement*. Association internationale de science politique, Septième congrès mondial, Bruxelles, septembre 1967. (Voorname titel betrof slechts één van de negen secties van het congres; Danilenko's bewering dat het congres bijna volledig aan dit onderwerp was gewijd is dus bepaald overdreven - J. L.).
- 2 Zie 'Leninskaja kritika boerzjoeaznoj polititsjeskoj ideologii' (Een leninistische kritiek op de burgerlijke politieke ideologie), *Sovjetskoje gosodarstvo i pravo* 1970 : 4, blz. 143.
- 3 Een voorbeeld van de formeel-juridische classificatie van politieke stelsels is een classificatie van M. Duverger. Ze is gebaseerd op het onderscheid tussen de wetgevende en de uitvoerende functie en omvat drie soorten politieke stelsels: een stelsel van vermenging van machten (beide functies worden vervuld door één orgaan, zoals in absolute monarchieën); een stelsel van machtenscheiding (zoals bijv. in presidentiële republieken) en een stelsel van samenwerking van machten (parlementaire republieken); zie M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris 1966, blz. 179 (Duverger spreekt van resp. confusion, séparation en collaboration des pouvoirs, J. L.).
Onder verwijzing naar het formalisme en de ontoereikendheid van een dergelijke benadering benadrukt Duverger dat als een dergelijke classificatie in de huidige tijd al een bepaalde betekenis heeft, dan toch alleen als classificatie van 'soorten regeringsstructuren'. Op zichzelf geeft dit oordeel een aanschouwelijk voorbeeld van de evolutie van denkbeelden van burgerlijke theoretici over problemen van het politieke stelsel.
- 4 G. Burdeau, *Traité de science politique, t. IV, Les régimes politiques*, Paris 1952, blz. 360.
- 5 Zie M. Duverger, 'Introduction à une sociologie des régimes politiques', in G. Gurvitch, *Traité de Sociologie, t. II*, Paris 1963, blz. 5; R. Aron, *Démocratie et totalitarisme*, Paris 1965, blz. 74, 112.
- 6 Zie V. A. Toemanov, *Boerzjoeaznaja pravovaja ideologija* (De burgerlijke juridische ideologie), Moskou 1971, blz. 50 e.v.
- 7 Zie bijv. M. Duverger, *Sociologie de la politique, Eléments de Science politique*, Paris 1973, blz. 340, 420.
- 8 M. Duverger, *Les régimes politiques*, Paris 1961, blz. 7; G. Burdeau, *L'Etat*, Paris 1970, blz. 15, 39-40; R. Aron, *op. cit.*, blz. 74.
- 9 Zie M. Duverger, *Introduction à la politique*, Paris 1964, blz. 157.
- 10 G. Burdeau, *Traité de science politique, t. IV*, blz. 14.
- 11 M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris 1970, blz. 49.
- 12 Zie R. Aron, *op. cit.*, blz. 89.
- 13 Zie N. M. Kejzerov, 'Kontseptsija polititsjeskoj vlasti Morisa Djoeverzje' (Het begrip politieke macht bij Maurice Duverger) in: *Problemy borby protiv boerzjoeaznoj ideologii* (Problemen van de strijd tegen de burgerlijke ideologie), 2e ed., Leningrad 1973, blz. 49.
- 14 M. Duverger, 'Introduction à une sociologie . . .', blz. 4.
- 15 R. Aron, *op. cit.*, blz. 129.
- 16 Zie *Les Travaux récents . . .*, blz. 2; (bedoeld is blz. 2 van de paper van Daalder, J. L.).
- 17 M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris 1966, blz. 9-10
- 18 Bepaald typerend is in dit verband de bewerking en heruitgave van zijn leerboek *Institutions politiques et droit constitutionnel* in 1970 en vooral in 1973.
- 19 Het systeem van G. Burdeau is daarom interessant, omdat hij in tegenstelling tot de hierboven behandelde voorbeelden de stelsels van de socialistische landen indeelt bij de democratische. Maar men moet zich niet door het schijnliberalisme van deze auteur op een dwaalspoor laten brengen. Hij verdeelt de democratische stelsels onder in twee soorten, met als doel om aan te tonen dat er in tegenstelling tot de politieke stelsels van de burgerlijke landen (stelsels met, overeenkomstig zijn terminologie, 'open macht', aan wie een pluralisme van 'rechtsideeën', de vrijheid van politieke strijd en oppositie eigen is) in de socialistische landen minder-democratische stelsels zouden bestaan, nl. stelsels 'met gesloten macht, waarvoor de hierboven opgesomde democratische instellingen niet kenmerkend zijn'. Zie G. Burdeau, *op. cit.*, blz. 353, 471 e.v.
- 20 V. I. Lenin, *Poln. sobr. sotsj.*, t. 37, blz. 243
- 21 V. I. Lenin, *Poln. sobr. sotsj.* t. 37, blz. 500
- 22 Zie *Gosodarstvennoje pravo boerzjoeaznych stran, i stran, osvobodivsjichsja ot kolonialnoj zavisimosti* (Het staatsrecht van de burgerlijke landen en van de landen die bevrijd zijn van koloniale afhankelijkheid), Moskou 1970, blz. 158; en een boek onder dezelfde titel, Moskou 1968, blz. 113.
- 23 Zie bijv. I. D. Levin, *Sovremennaja boerzjoeaznaja naoeka gosodarstvennogo prava; kritika osnovnych napravlenij* (De huidige burgerlijke staatsrechtwetenschap; kritiek op de belangrijkste tendensen), Moskou 1960, blz. 356.
- 24 Zie bijv. F. M. Boerlatski, *Lenin, gosodarstvo, politika* (Lenin, de staat en de politiek), Moskou 1970, blz. 227.
- 25 V. I. Lenin, *Poln. sobr. sotsj.* t. 33, blz. 35.